

Ο Φρόνυτ και ο Φρομμ διαβάζουν το βιβλίο του Ιωνά

Yvette Nahmia
Hebrew University of Jerusalem

Εισαγωγή

Στην εργασία αυτή παρουσιάζονται δυο διαφορετικές αναγνώσεις του βιβλίου του Ιωνά. Η πρώτη ανάγνωση γίνεται από την οπτική γωνία του Φρόνυτ και η δεύτερη από αυτήν του Φρομμ. Γραπτά των δύο αυτών στοχαστών πάνω στην Βίβλο μου προσέφεραν πολύτιμη βοήθεια στην απόπειρα ερμηνείας του βιβλίου του Ιωνά υπό το πρίσμα των θεωριών αφ' ενός του Φρόνυτ και αφ' ετέρου του Φρομμ. Μέσα από την προοπτική του κάθε ενός από αυτούς, ανέπτυξα μια ερμηνεία ακολουθώντας κάθε φορά την αντίστοιχη κατεύθυνση. Επί πλέον, έδειξα γιατί οι ερμηνείες αυτές είναι συμβατές με το πνεύμα της σκέψης τους.

Κατά την διαδικασία επιλογής του προς ερμηνεία εδαφίου, συνειδητοποίησα ότι αυτή καθεαυτή η επιλογή είναι μια ερμηνευτική πράξη. Κάθε κείμενο απαιτεί διαφορετική ερμηνευτική προσέγγιση και επιλέγει κανείς συχνά ένα κείμενο που του προσφέρει τις βάσεις για την ερμηνευτική προσέγγιση που προτιμά. Η επιλογή ενός κειμένου αντί ενός άλλου, είναι κατά την γνώμη μου, το πρώτο βήμα για την ερμηνεία.

Η ιστορία του Ιωνά

Η ιστορία του Ιωνά ξεκινά όταν ο Θεός τού δίνει την εντολή να πάει στην Νινευή, μια μεγάλη πόλη, προκειμένου να ανακοινώσει στους κατοίκους της ότι οι αμαρτίες τους έχουν φτάσει στ' αυτιά του Θεού. Ο Ιωνάς, αντί να εκτελέσει την εντολή, επιχειρεί να διαφύγει στην Θαρσίδα με ένα πλοίο. Μόλις όμως επιβιβάζεται στο

πλοίο, η θάλασσα αγριεύει και οι ναύτες δυσκολεύονται να το κατευθύνουν. Ρίχνουν κλήρο για να μάθουν εξ αιτίας του λάθους τίνος τιμωρούνται και μόλις αντιλαμβάνονται ότι φταίει ο Ιωνάς, αποφασίζουν, με υποδειξη του ίδιου, να τον ρίξουν στην θάλασσα. Η περιπέτεια του Ιωνά συνεχίζεται στην κοιλιά ενός κήτους που ο Θεός είχε στείλει για να τον καταπιεί. Εκεί προσεύχεται στον Θεό για τρεις μέρες και τρεις νύχτες, ώσπου στο τέλος της τρίτης μέρας το κήτος τον εκβάλλει στην ακτή. Σώος και πάλι ο Ιωνάς παίρνει για δεύτερη φορά εντολή να πάει στην Νινευή και να δώσει το μήνυμα του Κυρίου. Αυτή την φορά ο Ιωνάς φτάνει στην Νινευή και αναγγέλλει στους κατοίκους ότι σε σαράντα ημέρες η πόλη τους θα καταστραφεί. Με εντολή του Θεού ξεκινά μια περίοδος νηστείας και μετανοίας, στο τέλος της οποίας ο Θεός δείχνει έλεος και αλλάζει την απόφασή του. Τότε ο Ιωνάς ενοχλείται και λέει στον Θεό ότι προτιμά να πεθάνει. Εγκαταλείπει την πόλη και κατασκηνώνει στην ανατολική πλευρά προκειμένου να παρακολουθήσει την τύχη της πόλης. Στο σημείο που κατασκηνώνει, ο Θεός προστάζει να φυτρώσει ένα φυτό για να προστατεύει τον Ιωνά από τον ήλιο και αυτό ευχαρίστησε τον Ιωνά. Την επόμενη μέρα ο Θεός αφαιρεί το φυτό και ο Ιωνάς μη έχοντας πλέον προστασία από τον ήλιο λιποθυμά. Κατόπιν ζητά και πάλι να πεθάνει. Τότε ο Θεός του μιλά και του λέγει: εσύ λυπήθηκες για ένα φυτό για το οποίο δεν εφρόντισες, και περιμένεις ότι εγώ δεν θα φροντίσω μια τόσο μεγάλη πόλη με πολλούς ανθρώπους και ζώα;

Η φροϋδική ανάγνωση της ιστορίας του Ιωνά

Εκ πρώτης όψεως, το μοτίβο με παγκόσμια εφαρμογή που από Φροϋδικής άποψης εντοπίζει κανείς στην ιστορία του Ιωνά, είναι εκείνο του εφήβου που επαναστατεί κατά της πατρικής εξουσίας, και στη συνέχεια ταυτίζεται με την εξουσία αυτή και ενστερνίζεται τις ηθικές της αξίες. Κατά την ανάγνωση αυτή, ο Ιωνάς αντιπροσωπεύει τον επαναστατημένο έφηβο και ο Θεός τον αυταρχικό πατέρα, του οποίου την εντολή αρνείται να εκτελέσει ο γιός. Πάντως, ενώ η πατρική φιγούρα εμπεριέχει τόσο ευμένεια όσο και επικριτικότητα, ο έφηβος φαίνεται να προσλαμβάνει μόνο την τελευταία. Σύμφωνα με το Φροϋδικό σκεπτικό, η αδυναμία πρόσληψης της ευμενούς πλευράς του πατέρα από τον έφηβο, είναι δυνατόν να αποδοθεί στην ηλικία του.

Μια πιο προσεχτική ανάγνωση του βιβλίου του Ιωνά φέρνει στην επιφάνεια λεπτότερες ερμηνευτικές πτυχές. Πιθανοί τίτλοι κατάλληλοι για το κείμενο σύμφωνα με την αναλυτικότερη ανάγνωση θα μπορούσαν να είναι: Δραπετεύοντας από το Υπερεγώ, Η πάλη του Εκείνου (Id) και του Υπερεγώ για τον έλεγχο του Εγώ ή Κυνηγημένος από το Υπερεγώ. Σύμφωνα με την εκδοχή αυτήν του κειμένου, υπάρχει μια εξωτερική πατρική εντολή με την οποία συμφωνεί το υπερεγώ του γιού. Όμως, το εκείνο του γιού, που κυριαρχείται από την αρχή της ηδονής, κατευθύνει τελικά την συμπεριφορά του. Ο τρίτος στίχος του πρώτου κεφαλαίου αντικατοπτρίζει την σύγκρουση του εκείνου με το υπερεγώ, που καταλήγει σε υπεροχή του πρώτου. Αναφέρομαι στα ρήματα *vayakam* (ανέστη) και *vayarad* (κατέβη), στην φράση “*Vayakam Yona livroah Tarshisha ... vayarad yafu ...*” των οποίων οι κατευθύνσεις είναι αντίθετες. Το άθροισμα των δυνάμεων που επενεργούν πάνω στον Ιωνά όμως τον οδηγούν προς τα κάτω, δηλαδή στην κατεύθυνση του εκείνου, στην ασφάλεια της καμπίνας του πλοίου. Η **κάθοδος** στην καμπίνα του πλοίου είναι μια πράξη παλινδρόμησης. Δηλαδή το πρόσωπο αυτό αντί να αντιμετωπίσει την πραγματικότητα παλινδρομεί σε ένα πιο πρώιμο στάδιο ανάπτυξης, όπου άλλοι ήταν υπεύθυνοι γι’ αυτό. Η καμπίνα του πλοίου συμβολίζει την ασφάλεια που νοιώθει κανείς στην μήτρα της μητέρας του. Όσο ο Ιωνάς βρίσκεται στην καμπίνα, “*εγένετο κλύδων μέγας εν τη θαλάσση και το πλοίο εκινδύνευσεν του συντριβήναι*”. Σύμφωνα με τον Φρόντ η καταγιγίδα συμβολίζει την ψυχική κατάσταση του Ιωνά. Η θάλασσα, δηλαδή τα αισθήματα ενοχής τον πλημμυρίζουν και τον καταρρακώνουν συναισθηματικά. Την ίδια στιγμή, οι ναύτες που συμβολίζουν το υπερεγώ ρίχνουν πράγματα στην θάλασσα για να ελαφρώσουν το πλοίο. Η **εικόνα** συμβολίζει ένα εσωτερικό ξεκαθάρισμα που υφίσταται το υπερεγώ, ένα είδος ψυχανάλυσης, που έχει σαν αποτέλεσμα ένα **αίσθημα** ανακούφισης. Το ξεκαθάρισμα δεν ήταν όμως αρκετό, και ο Ιωνάς θέλει τώρα να ξεχάσει. Πέφτει για ύπνο, δηλαδή παλινδρομεί ακόμη περισσότερο από την συνειδητή στην ασυνείδητη κατάσταση. Το εκείνο του Ιωνά τον σύρει στο ασυνείδητο επίπεδο όπου δεν αισθάνεται πόνο και όπου η ηδονή μεγιστοποιείται στο έπακρο. Στην περίπτωση αυτή ο ύπνος είναι και μια πράξη άρνησης, μια προσπάθεια να σθηστεί η ανάμνηση της παράβασης. Στον στίχο 6 **επεμβαίνει** το υπερεγώ και δίνει τέλος στην κατάσταση απώλειας

της συνείδησης. Ο Ιωνάς αναγκάζεται να επανέλθει στην συνειδητή κατάσταση “*τι συ ρέγχεις; ανάστα ...*” και να αντιμετωπίσει πλέον την κατάσταση.

Στον στίχο 11 “*τι ποιήσωμέν σοι και κοπάσει η θάλασσα αφ’ ημών;*” το υπερεγώ μοιάζει να πιστεύει ότι η τιμωρία είναι απαραίτητη προκειμένου να ανακουφιστεί. Στον επόμενο στίχο, το εγώ συμφωνεί ότι πράγματι του αξίζει μια τιμωρία “*άρατέ με και εμβάλατέ με εις την θάλασσάν, και κοπάσει η θάλασσα αφ’ ημών. διότι έγνωκα εγώ ότι δι’ εμέ ο κλύδων ο μέγας*”. Το εγώ γνωρίζει τα προβλήματα που προκάλεσε στο υπερεγώ και είναι πρόθυμο να τιμωρηθεί προκειμένου να λυτρώσει το υπερεγώ από τα αισθήματα ενοχής που το περιβάλλουν.

Ο στίχος 13 αποτελεί άλλον ένα συμβολισμό της διαδικασίας της ψυχανάλυσης. Οι άνδρες κωπηλατούν δυνατά για να φέρουν το σκάφος προς την ακτή αλλά δεν το επιτυγχάνουν εξ αιτίας της ισχύος της καταιγίδας. Η θάλασσα συμβολίζει τα αισθήματα ενοχής που κατακλύζουν τον άνθρωπο. Η πράξη της κωπηλασίας αντιστοιχεί στην σκληρή δουλειά που απαιτείται για την ψυχανάλυση, βυθίζοντας τα κουπιά στα βαθύτερα νερά ώστε να κινηθεί το σκάφος προς τα εμπρός. Η γη συμβολίζει τον στόχο της ψυχανάλυσης, δηλαδή την εσωτερική ασφάλεια, την ηρεμία και την σιγουριά. Υπάρχουν φορές, που τα αισθήματα ενοχής είναι τόσο κατατρεχτικά που ακόμη και η ψυχανάλυση δεν μπορεί να κάνει πολλά πράγματα.

Η τιμωρία αποδίδεται στο εγώ με την ρίψη του Ιωνά στην θάλασσα. Η τιμωρία δείχνει να ησυχάζει τα αισθήματα ενοχής του υπερεγώ, αφού πλέον η θάλασσα έχει κοπάσει. Βλέποντας την αλλαγή της θάλασσας, δηλαδή την αλλαγή των αισθημάτων, το υπερεγώ αναγνωρίζει την εξουσία του πατέρα και ζητά μέσω της θυσίας την συγχώρεση και την συγγνώμη. Το υπερεγώ του Ιωνά στην πραγματικότητα λέει: θα γίνω καλό παιδί. “*και εφοβήθησαν οι άνδρες φόβω μεγάλω τον Κύριον και έθυσαν θυσίαν τω Κυρίω και ηύξαντο τας ευχάς*” (στίχος 16).

Έχουμε δει μέχρι τώρα μια εσωτερική πάλη μεταξύ του εκείνου και του υπερεγώ για τον έλεγχο του εγώ. Στο τέλος του πρώτου κεφαλαίου παρατηρούμε μια καμπή. Από την αρχική νίκη του εκείνου έναντι του υπερεγώ και τον έλεγχό του πάνω στο εγώ, βλέπουμε την μετάβαση στην αργή αλλά σταθερή επάνοδο του υπερεγώ στην

απαίτησή του για τον έλεγχο της συμπεριφοράς του εγώ. Ο Ιωνάς (το εγώ), συμφωνεί να αντιμετωπίσει το υπερεγώ του (τους ναύτες) και ρίπτεται στην θάλασσα προκειμένου να τιμωρηθεί. Η αυτοκριτική (η αρχή του υπερεγώ) σταματά να αναστέλλεται στο τέλος του πρώτου κεφαλαίου.

Το δεύτερο κεφάλαιο, σύμφωνα πάντοτε με την θεωρία του Φρόυντ, ξεκινά με τρεις ημέρες εντατικής ψυχανάλυσης σε απομόνωση (η κοιλιά του κήτους), διαδικασία που οδηγεί στην κάθαρση. Εκεί, το εγώ μέσα από ελεύθερους συνειρμούς, έχει την ευκαιρία να αναλογιστεί και να εκτιμήσει την κατάσταση. Ο Ιωνάς παρακαλεί να εισακουστούν οι προσευχές του, επιζητεί δηλαδή την προσοχή του πατέρα του, λέει στον πατέρα ότι αισθάνεται ενοχές και βασανίζεται από αυτές και δείχνει την καλή του πρόθεση δηλώνοντας ότι θα επανασυνδεθεί με την πατρική εξουσία (*“άρα προσθήσω του επιβλέψαι με προς ναόν τον άγιόν σου”*, στίχος 5). Ο Ιωνάς στην διάρκεια της ψυχαναλυτικής αυτής θεραπείας βεβαιώνει ότι τα αισθήματα ενοχής τον βασανίζουν μέχρι θανάτου. Αναγνωρίζει ακόμη ότι το εκείνο του τον παρέσυρε ενώ ο πατέρας του τον οδηγεί προς το υπερεγώ του (*“κατέβην εις γήν, ής οι μοχλοί αυτής κάτοχοι αιώνιοι, και αναβήτω εκ φθοράς η ζωή μου, προς σε Κύριε ο Θεός μου”*). Ο Ιωνάς αφηγείται και αναλύει την ιστορία του από τον 2ο μέχρι και τον 11ο στίχο. Η διαδικασία αυτή καταλήγει σε ένα θετικό τέλος, με το κήτος να εκβάλλει τον Ιωνά στην ακτή, σύμβολο της κάθαρσης του Ιωνά. Επί πλέον, η διαδικασία έχει θεραπευτικά αποτελέσματα, αφού ο Ιωνάς στο τέλος του δεύτερου κεφαλαίου, έχει πλέον κατακτήσει την εσωτερική γαλήνη (η απόβασή του στην ακτή). Έτσι με το τέλος του δεύτερου κεφαλαίου, κλείνει ένας κύκλος που είχε ξεκινήσει με την ανυπακοή προς την πατρική εντολή και καταλήγει με την αποδοχή εκ μέρους του γιου της εξουσίας του πατέρα του και της εξάρτησής του από αυτόν. Όσον αφορά στην πάλη μεταξύ εκείνου και υπερεγώ, το υπερεγώ βρίσκεται σε θέση υπεροχής στο τέλος του δεύτερου κεφαλαίου.

Το τρίτο κεφάλαιο ξεκινά με την δεύτερη εντολή του Θεού προς τον Ιωνά να εκτελέσει το καθήκον του. Αυτή τη φορά ο Ιωνάς πηγαίνει στην Νινευή να παραδώσει το μήνυμα. Σύμφωνα με την οπτική του Φρόυντ, οι εντολές του υπερεγώ εκτελούνται από το εγώ ακριβώς επειδή έχει προηγηθεί η υπεροχή του υπερεγώ έναντι του εκείνου.

Από το τελευταίο κεφάλαιο συνάγεται ότι το υπερεγώ του γιού είναι πολύ αυστηρό, αυστηρότερο και από αυτό του πατέρα. Ο γιός δυσαρεστείται από την ευμένεια του πατέρα του προς τους ανθρώπους και μπορεί ψυχαναλυτικά να χαρακτηριστεί ως πρωκτικός. Ο επαναστατημένος έφηβος δίνει τη σειρά του στον γιό που υποστηρίζει ότι επιθυμεί να πεθάνει. Οι επανειλημμένες απειλές θανάτου αποτελούν επιθετικές πράξεις προς τον πατέρα, καθώς και σύμβολο μιας πάλης εξουσίας με την πατρική φιγούρα. Ο πατέρας στο τέλος φέρνει το παράδειγμα του φυτού για να διδάξει στον γιό του να είναι πιο δίκαιος στις κρίσεις του. Και αυτό σηματοδοτεί το τέλος της διαδικασίας ταύτισης του γιού με τον πατέρα, αλλά και το τέλος της διαμάχης του εκείνου και του υπερεγώ, που καταλήγει με υπεροχή του δεύτερου στον έλεγχο του εγώ.

Ερμηνεία της ιστορίας υπό το πρίσμα της φροϋδικής θεωρίας

Η παραπάνω ερμηνεία είναι Φροϋδική ως προς το ότι εντοπίζει πίσω από ορισμένα περιστατικά της ιστορίας του Ιωνά ένα παγκόσμιο ψυχολογικό μοτίβο. Το μοτίβο του παιδιού που επαναστατεί κατά της πατρικής εξουσίας και την ταύτιση που ακολουθεί με την εξουσία αυτή. Σε βαθύτερο επίπεδο, ο Φρόντ θα επεσήμανε το μοτίβο της εσωτερικής πάλης μεταξύ των δυνάμεων που δρουν πάνω σε ένα πρόσωπο, δηλαδή της βιολογίας έναντι της ηθικής. Ο Φρόντ θα υποστήριζε ότι οι άνθρωποι γενικά τείνουν να ενεργούν βάσει της βιολογίας τους μάλλον παρά της ηθικής τους, εκτός αν έχουν υποστεί κάποια “παιδεία”. Η ιστορία του Ιωνά σύμφωνα με την Φροϋδική θεωρία είναι μια εκπαιδευτική διαδικασία που φέρνει τον Ιωνά πιο κοντά στο υπερεγώ του ενώ τον απομακρύνει από το εκείνο του.

Η ερμηνεία είναι ακόμη Φροϋδική, διότι είναι αποτέλεσμα της εφαρμογής των θεωριών και των μοντέλων του Φρόντ πάνω στο κείμενο και της ανεύρεσης τρόπων για την υποστήριξη των υποθέσεων του ερμηνευτή. Ο ερμηνευτής έχει μεγαλύτερη εκτίμηση στον εαυτό του και τις θεωρίες του απ’ ό,τι έχει στο κείμενο. Το κείμενο εκλαμβάνεται σαν να μην έχει συνείδηση του εαυτού του, όπως ακριβώς ένας ασθενής που πηγαίνει για θεραπεία. Χρειάζεται να υποστεί ανάλυση η οποία θα αποκαλύψει την πραγματική ουσία, η οποία μέχρι την παρέμβαση του αναλυτή παρέμενε κρυμμένη κάτω

από ένα ψευδές “προσωπείο”. Ο ερμηνευτής αντιμετωπίζει το κείμενο με καχυποψία όπως ακριβώς ο αναλυτής τον πελάτη.

Είναι επίσης Φροϋδική επειδή η ιστορία μειώνεται σε μια θεωρία η οποία έχει παγκόσμια εφαρμογή ανεξάρτητα από τις πιθανές διαφορές. Το κείμενο είναι απλώς ένας συμβολισμός της θεωρίας και ένα επιχείρημα υπέρ αυτής. Υπ’ αυτήν την έννοια εμφανίζεται πλήρης απουσία διαλόγου μεταξύ του κειμένου και του ερμηνευτή, ενώ ο τελευταίος απλώς ελέγχει το κείμενο εφαρμόζοντας το θεωρητικό του οικοδόμημα πάνω σ’ αυτό.

Η ανάγνωση του Ιωνά σύμφωνα με το πνεύμα του Φρομμ

Η ιστορία του Ιωνά σύμφωνα με το πνεύμα του Φρομμ, θα μπορούσε να φέρει τον τίτλο “Η άνοδος και η πτώση του Ιωνά και της πόλης της Νινευή”. Το διάστημα ανάμεσα στην πτώση και την άνοδο αποτελεί το μέτρο της προόδου που σημείωσαν στην ιστορία τους. Για τον Φρομμ η πτώση του Ιωνά δεν ήταν παρά ένα απαραίτητο βήμα πριν από την άνοδο. Η φυσική κίνηση που ο Ιωνάς έκανε ανεβαίνοντας πρώτα και κατόπιν κατεβαίνοντας στην Ιόπη στον δρόμο για την Θαρσίδα στον στίχο 3, είναι παραστατική της ψυχολογικής του κατάστασης. Ο Ιωνάς διχάζεται ανάμεσα σε δύο πιθανές κατευθύνσεις. Στην πραγματικότητα ο Ιωνάς πρώτα κτέρχεται.

Ο Ιωνάς φαίνεται ανεξάρτητος από προσκολλήσεις στους γονείς του, στους οικογενειακούς δεσμούς, στην φυλή και τον τόπο του. Δεν γνωρίζουμε τίποτε για την οικογενειακή του ιστορία παρά μόνο ότι το όνομα του πατέρα του ήταν Αμιτάι. Ο Ιωνάς αποκαλύπτει πως είναι Εβραίος μόνον όταν οι ναύτες τον πιέζουν. Αυτοί τον ρωτούν ένα σωρό ερωτήσεις σχετικά με την καταγωγή του: “τίς σου η εργασία εστί; και πόθεν έρχει και πού πορεύει; και εκ ποίας χώρας και εκ ποίου λαού εί σύ;”. Η απάντησή του είναι λακωνική και άσχετη προς τις ερωτήσεις. Ανταποκρίνεται μόνο στην τελευταία ερώτηση σαν να μην ήταν σημαντικές όλες οι προηγούμενες, ούτε και οι απαντήσεις τους. Η ανεξάρτητη στάση του Ιωνά σχετικά με την οικογένεια και την πατρίδα του φαίνεται επίσης από το ότι φεύγει στην Θαρσίδα, μια ξένη γη, χωρίς αναστολές ή επιφυλάξεις. Δεν φαίνεται να τον ενδιαφέρει πολύ η ιδέα να αφήσει την οικογένειά του, το σπίτι του, την γη του.

Από την άλλη μεριά, η απομάκρυνση του Ιωνά από την εντολή

του Θεού, αποτελεί σύμβολο της έλλειψης της ελευθερίας εκ μέρους του να βαδίζει στον δρόμο του Θεού, και έτσι να γίνει σαν τον Θεό. Ο Ιωνάς δεν είναι έτοιμος να αντιμετωπίσει την ευθύνη και ξεφεύγει από την αποστολή του. Η αφέλειά του είναι προφανής από το ότι πιστεύει ότι αρκεί να καταφύγει στην Θαρσίδα για να κρυφτεί από τον Θεό. Η άποψή του αυτή δείχνει εξ άλλου και την έπαρσή του, ως προς το ότι είναι τόσο έξυπνος που να μπορεί να ξεγελάσει τον Θεό. Ο Ιωνάς μοιάζει να έχει χάσει την ανθρώπινη προοπτική του και ενεργεί σαν υπεράνθρωπος, σαν κάποιος που ο Θεός δεν μπορεί να τον αγγίξει. Ο Ιωνάς πιστεύει ότι θα μπορούσε να είναι πιο αυτόνομος και ανεξάρτητος απ' ό,τι ήταν στην πραγματικότητα. Κατά μία έννοια προσπαθεί να γίνει Θεός.

Οι ναύτες έρχονται να του θυμίσουν ότι δεν είναι Θεός. Ο φόβος τους προς τον Θεό, ο οποίος εντείνεται όσο η θάλασσα αγριεύει, επαναφέρει τον Ιωνά στην ανθρώπινη διάσταση. Πάντως, εκτός από τον φόβο Θεού, έχουν την κοινή πεποίθηση με τον Ιωνά ότι μπορούν να επηρεάσουν την κατάσταση. Αυτό φαίνεται από την προσπάθειά τους να σωθούν ρίχνοντας πράγματα στην θάλασσα, για να κάνουν το πλοίο ελαφρύτερο, και κωπηλατώντας με δύναμη προς την ακτή. Οι ναύτες δεν είναι παρά οι ανθρωπιστές του Φρομμ, ως προς το ότι πιστεύουν στην δύναμη του ανθρώπου όσο και στα όριά του. Αντιλαμβάνονται ότι η ζωή τους σε ένα μεγάλο βαθμό δεν εξαρτάται από τους ίδιους. Συνειδητοποιούν ότι υπάρχει μια δύναμη μεγαλύτερη από τον άνθρωπο, που επηρεάζει τη ζωή τους. Και είναι έτοιμοι να αποδεχτούν τα όριά τους και να ζητήσουν τη βοήθεια του Θεού. Εν ολίγοις, κατανοούν την διαφορά ανάμεσα στο "είμαι Θεός" και "είμαι σαν τον Θεό".

Ο Ιωνάς με την θετική επίδραση των ναυτών αναλαμβάνει την ευθύνη σε σημείο που είναι πρόθυμος να πεθάνει για να σώσει τους ναύτες. Με την συμπεριφορά αυτή, κατά μια έννοια παριστάνει τον Θεό. Προτίθεται να θυσιαστεί αυτός για την ζωή του συνανθρώπου του. Φαίνεται, σαν ο Ιωνάς, αν και είναι σε θέση να αναλάβει την ευθύνη για την κατάσταση, να μην μπορεί ακόμη να προσευχηθεί και να ζητήσει συγγνώμη. Αντί γι' αυτό, είναι πρόθυμος να πεθάνει σαν ήρωας, σαν κάποιο είδος υπερανθρώπου. Επιδιώκει έναν ενυπνωσιακό θάνατο αντί της ταπεινής μετάνοιας.

Μόνον όταν βρίσκεται στην κοιλιά του κήτους ο Ιωνάς φαίνεται να συνειδητοποιεί τα όριά του και την δύναμη του Θεού. Εκεί, α-

πομονωμένος από τον κόσμο, είναι πρόθυμος να παραδεχθεί την δύναμη του Θεού και να ζητήσει την συγχώρεσή του. Ο Ιωνάς κάνει tsuna στον εαυτό του και tsuna στον Θεό. Παραδέχεται ότι είναι απλώς άνθρωπος και σαν τέτοιος εξαρτάται από την θέληση του Θεού. Ο Ιωνάς στα βάθη της θάλασσας, ξαναμαθαίνει την ταπείνωση. Μόλις μαθαίνει το μάθημά του ο Θεός τον συγχωρεί και τον ξαναφέρει στον κόσμο με σκοπό να τον δοκιμάσει.

Ο Ιωνάς παίρνει ξανά την εντολή να μεταβιβάσει το μήνυμα και αυτήν την φορά την εκτελεί. Ο Ιωνάς έχει μάθει το μάθημά του και έχει ωριμάσει μέσα από την εμπειρία του. Ο Φρομμ θα έβλεπε στον αναγεννημένο Ιωνά, την δυνατότητα του ανθρώπου να μάθει, να μεγαλώσει και να προχωρήσει στην ζωή του. Ο Ιωνάς αποτελεί απόδειξη ότι η αλλαγή είναι εφικτή, ότι ο άνθρωπος δεν είναι ένα πάγιο πλάσμα, έρμαιο της βιολογίας του. Και, το σημαντικότερο, μπορούμε να είμαστε αισιόδοξοι.

Με την είσοδό του στην Νινευή, ο Ιωνάς αναγγέλλει: *“έτι τρεις ημέραι και Νινευή καταστραφήσεται”*. Η δήλωση αυτή είναι προβληματική αφού οι λέξεις της δεν είναι ακριβώς τα λόγια του Θεού. Η εντολή του Θεού ήταν να τους πει ο Ιωνάς ότι εκείνος γνωρίζει τις αμαρτίες τους. Ο Ιωνάς ερμηνεύει τα λόγια του Θεού, ενεργώντας έτσι σαν Θεός. Η αγγελία του Ιωνά εξ άλλου μοιάζει να είναι πολύ συγκεκριμένη, ενώ στην πραγματικότητα δεν είναι. Ο Φρομμ θα συμφωνούσε με τον Rashi ότι η χρήση του ρήματος *neefehet* επιτρέπει δύο πιθανές ερμηνείες: είτε την καταστροφή της πόλης είτε την σωτηρία της. Φαίνεται πως οι κάτοικοι της Νινευή γνωρίζουν τις δύο αυτές πιθανότητες και κάνουν ό,τι μπορούν για να επηρεάσουν την κατάσταση προς το καλύτερο.

Στους κατοίκους της Νινευή δίδεται η δυνατότητα να διαμορφώσουν την πορεία της ζωής τους και της πόλης τους. Είναι αρκετά έξυπνοι ώστε να αντιληφθούν την ευκαιρία και να προσπαθήσουν όσο μπορούν για να ανταποκριθούν στην πρόκληση. Ο Θεός βλέπει την tsuna τους και αποφασίζει να τους συγχωρήσει. Η tsuna των κατοίκων της Νινευή είναι μια ακόμη απόδειξη της προοπτικής του Φρομμ. Πράγματι αποτελεί παράδειγμα της ανθρώπινης θέλησης και της επίδρασης της θέλησης αυτής στη ζωή του ανθρώπου. Είναι ακόμη μια απόδειξη της αλλαγής και της προόδου από το κακό προς το καλό.

Ο Ιωνάς δυσχεραστείται από την μεγαλοθυμία του Θεού. Θεωρεί

πως ο Θεός δεν είναι συνεπής προς τον λόγο του: Σύμφωνα με την δική του άποψη δεν αποδόθηκε δικαιοσύνη. Η ανοικτή αντιπαράθεση του Ιωνά προς τον Θεό αντιπροσωπεύει την αυτονομία του και την αντίληψη που έχει για τον εαυτό του ως συντρόφου του Θεού, έτσι που να μπορεί να ασκεί κριτική στις μεθόδους του. Η περίπτωση αποτελεί μια απεικόνιση μιας προωθημένης αντίληψης για την αγιότητα, μια αγιότητα που δεν χαρακτηρίζεται από την ύπαρξη απόστασης, αλλά από την συντροφικότητα μεταξύ Θεού και ανθρώπου.

Το περιστατικό με το φυτό που φύτεψε τη μια μέρα και εξαφανίστηκε την επομένη είναι ένα τέχνασμα που μετέρχεται ο Θεός προκειμένου να διδάξει ένα ακόμη μάθημα στον Ιωνά. Συγκεκριμένα, ο Θεός διδάσκει τον Ιωνά να μην είναι εγωιστής και εγωκεντρικός, αλλά να προσφέρει συμπάθεια, ευμένεια και βοήθεια στους άλλους ακόμη και όταν δείχνουν να είναι μια χαμένη υπόθεση. Ο Θεός του διδάσκει ακόμη να μην υπερεκτιμά τις δυνάμεις του και να μην υποτιμά τις δυνάμεις του Θεού. Οι διδασκαλίες του Θεού, από την άποψη του Φρομμ αποτελούν τον τόπο καταγωγής και δημιουργίας της ανθρωπιστικής θεωρίας.

Η τελική παρατήρηση του Θεού παρ' όλα αυτά, κατά την οποία υποβιβάζει την αξία του ανθρώπινου είδους, τοποθετώντας την στο ίδιο επίπεδο με αυτή των ζώων "εγώ δε ου φείσομαι υπέρ Νινευή της πόλεως της μεγάλης, εν ή κατοικούσι πλείους ή δώδεκα μυριάδες ανθρώπων, οίτινες ουκ έγνωσαν δεξιάν αυτών ή αριστεράν αυτών, και κτήνη πολλά;" είναι μια παρατήρηση αρχαϊκή σύμφωνα με τον ερμηνευτή υπό το πνεύμα του Φρομμ. Η παρατήρηση είναι αντιπροσωπευτική της εποχής που γράφτηκε και η ερμηνεία της πρέπει να αντιμετωπίζεται μέσα στο ιστορικό της πλαίσιο. Είναι μια ρήση που θυμίζει στον σύγχρονο αναγνώστη την απόσταση που διάνυσε ο ανθρώπινος νους μέχρι να φτάσει την σημερινή ανθρωπιστική σκέψη.

Η ερμηνεία υπό το πνεύμα του Φρομμ

Η ανωτέρω ερμηνεία έγινε υπό το πνεύμα του Φρομμ, διότι επιλέγει να ερμηνεύσει ιδέες που είναι συμβατές με την ανθρωπιστική άποψη. Ιδιαίτερη έμφαση έχει δοθεί στα μέρη όπου αναγνωρίζεται η ύπαρξη προόδου, εξέλιξης, αυτονομίας, ανεξαρτησίας, ελευθερίας επιλογών και συναφών ανθρωπιστικών εννοιών. Ταυτόχρονα, επέ-

λεξα να ερμηνεύσω τα αντι-ανθρωπιστικά μέρη ως αρχαϊκά ή ως απαραίτητα.

Ειδικότερα, έδειξα ότι τα παραδείγματα του Ιωνά και της Νινευή είναι θετικά ως προς το ότι και οι δύο μαθαίνουν, ωριμάζουν και εξελίσσονται με τον καιρό. Σύμφωνα με τον Φρομμ αποτελούν αποδείξεις της θεωρίας της προόδου.

Παρουσιάστηκε ακόμη η διαφορά μεταξύ της έννοιας “ελεύθερος από” από την έννοια “ελεύθερος για να”. Η σταδιακή αποστασιοποίηση από εξ αίματος συγγένειες και δεσμούς με την γη παρουσιάστηκε υπό το φως αυτών των εννοιών.

Η διάκριση μεταξύ των “είμαι Θεός” και “είμαι σαν τον Θεό” τονίστηκε στην ερμηνεία, υπογραμμίζοντας την δυνατότητα του ανθρώπου αλλά και τα όριά του. Με τον ίδιο τρόπο παρουσιάστηκε η διάκριση μεταξύ των δύο ειδών αγιότητας, αυτής της απόστασης και αυτής της συντροφικότητας μεταξύ Θεού και ανθρώπου.

Κατά την προσπάθεια να ερμηνεύσω το κείμενο υπό την οπτική του Φρομμ επιχείρησα να ακολουθήσω το πνεύμα του στην ανάλυση του κειμένου, και τον τρόπο της επιλεκτικής διάκρισης των μερών που θα αναλυθούν.

Τελικές παρατηρήσεις

Η απόπειρα απόδοσης των ερμηνειών σύμφωνα με τις θεωρίες του Φρόντ και του Φρομμ ήταν πολύ επιμορφωτική. Τώρα, είμαι πλέον σε θέση να δω καθαρά τα διακριτικά στοιχεία που συνιστούν μια απόδοση κατά Φρόντ ή κατά Φρομμ. Η διαδικασία ερμηνείας με το πνεύμα του Φρόντ ήταν ευκολότερη διότι δεν απαιτούσε ευαισθησία προς το κείμενο. Η ερμηνεία αυτή απαιτούσε την ικανότητα εφαρμογής της θεωρίας του Φρόντ στο κείμενο, αποδίδοντας στο λεκτικό περιεχόμενο συμβολικές ερμηνείες σύμφωνα με την θεωρία του Φρόντ. Έτσι, στην Φροϋδική απόδοση του βιβλίου του Ιωνά επιχείρησα να αντιστοιχίσω τα επί μέρους περιστατικά της ιστορίας με το θεωρητικό οικοδόμημα του Φρόντ.

Αντίθετα, η ερμηνεία κατά το πνεύμα του Φρομμ, απαιτεί άλλες τεχνικές εκ μέρους του ερμηνευτή. Πρώτα απ’ όλα πρέπει να προσεγγίσει με ευαισθησία το κείμενο, να “ακούσει” την δική του εκδοχή και μετά να επιλέξει να ερμηνεύσει τα πλέον προωθημένα στοιχεία του. Η διαδικασία αυτή εμπεριέχει την ανεύρεση των σημείων σε ένα κείμενο που ο Φρομμ θα στεκόταν, είτε επειδή το πε-

ριεχόμενο τους τον είλκυσε είτε επειδή τον απώθησε. Η διαδικασία αυτή ήταν δυσκολότερη διότι το κείμενο αντιμετωπίστηκε με σεβασμό και ευαισθησία, παρά την επιλεκτικότητα στην οποία το υπέβαλα.

Τελειώνοντας, θα ήθελα να σημειώσω πως αυτό το εγχείρημα ήταν συναισθηματικά πολύ ενδιαφέρον, ως προς το ότι έπρεπε να ειςχωρήσω στη σκέψη των “στοχαστών”, ενώ ταυτόχρονα ήταν και διανοητικά πολύ ικανοποιητικό αφού συνειδητοποίησα πως το να αντιληφθεί κανείς τον τρόπο σκέψης τους είναι κάτι το εφικτό.